

'vitae') en van enkele naamkundige noties weet de schrijver het door geologen en archeologen geschetste beeld van de duinvorming langs de Nederlandse kust aan te vullen en te nuanceren.

In het volgende artikel van G. J. Borger: 'De ontwatering van het veen, een hoofdlijn in de historische nederzettingsgeografie van Nederland' zijn de duinen opnieuw van belang. Zich afvragend hoe hoog het veengebied achter de duinen van Holland en ten oosten en noorden van de Veluwe kan zijn geweest komt Borger tot interessante conclusies en veronderstellingen over de grootte en de hoogte van het water van de Almere en het ontstaan van de Zuiderzee. De conclusies zijn niet alleen van belang voor de historische nederzettingsgeografie van Nederland, maar daarnaast voor de ontwikkelingsgeschiedenis van alle Zuiderzeesteden in de middeleeuwen (Kampen, Deventer, Amsterdam, etc).

Daarna volgen twee opstellen samenhangend met het historisch streekonderzoek Woerden. Het eerste is van de hand van F. H. Horsten en H. van der Linden ('Grondeigenaars, grondgebruikers en percelering in Kattenbroek') waarin een grote bezits- en verbruikersversnippering tussen de ontginningen in de twaalfde eeuw en de zestiende eeuwse oudschildregisters en andere optekeningen wordt geconstateerd, terwijl tot 1848 weer een lichte tendens tot vergroting van het bezit te zien is. Het tweede opstel is van D. P. Blok en behandelt 'Toponymische verkenningen in het land van Woerden' op basis van in een werkcollege aan de Universiteit van Amsterdam bijeengebracht materiaal.

De overeenkomst van 31 maart 1277 tussen Floris V, de ambachtsheren van de Hollandse Alblasserwaard en de heren van oostelijk grenzende zelfstandige hoge heerlijkheden is voor P. A. Henderikx uitgangspunt voor de bestudering van 'De zorg voor de dijken in het baljuwschap Zuid-Holland en in de grensgebieden ten oosten daarvan tot het einde van de 13e eeuw'. In een interessant betoog maakt de schrijver oorspronkelijk lokaal dijkbestuur in een groot deel van het (middeleeuwse) Zuid-Holland aannemelijk en toont hij aan dat het ontstaan van bovenlokale dijkbesturen (hoogheemraadcolleges) in de jaren zeventig en tachtig van de dertiende eeuw nauw heeft samengehangen met de aanleg van grote gemene-landswerken, dammen en zijdewindedijken om het water van hoger gelegen oostelijke landen te keren (Zouwedijk, Diefdijk). De bemoeienis van het landsheerlijk gezag met de totstandkoming van deze bovenlokale organisaties wordt daarbij onderstreept.

In twee korte laatste bijdragen gaat J. K. de Cock in op 'De middeleeuwse ontginningen Rijswijk en Rijswijkerbroek' en behandelt A. P. de Klerk de 'Historische geografie en ruilverkaveling. Enkele overwegingen ter bescherming van het Eemnesser kultuurlandschap'.

Door de brede opzet is het een gevarieerde bundel geworden waarmee duidelijk de diversiteit van het werkterrein van de scheidende historisch-geografe mevrouw Gottschalk op eervolle wijze wordt geprezen en de lezer veel interessants en wetenswaardigs wordt geboden.

C. L. Verkerk

P. Nijhof, ed., *Monumenten van bedrijven techniek. Industriële archeologie in Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 1978, 258 blz., f59,60, ISBN 90 6011 384 5).

Over het onderwerp industriële archeologie is in Nederland nog maar weinig gepubliceerd. Het onder redactie van drs. P. Nijhof samengestelde boekwerk is het eerste boek, dat zich tot een iets breder publiek richt dan het handjevol specialisten dat tot nog toe op dit terrein actief is. In tegenstelling tot België om maar niet te spreken van Engeland en de Verenigde Staten komt de industriële archeologie hier onder meer ten gevolge van organisatorische problemen even moeizaam en traag van de grond als het proces van de industrialisatie in het negentiende-eeuwse Nederland. Een publikatie als deze is dan ook welkom.

Het geheel bestaat uit een bundel studies die deels eerder verschenen zijn in tijdschriften met een relatief kleine oplage, terwijl twee studies geheel nieuw zijn. De auteurs zijn uit meerdere disciplines afkomstig (één jurist, voorts kunsthistorici, ingenieurs en planologen), zodat de inhoud van de door Nijhof op pagina 17 gegeven definitie van industriële archeologie als het gezamenlijk studieterrein van wetenschappelijke disciplines hier al enigszins geconcretiseerd wordt. Binnen het kader van deze bespreking is het niet doenlijk de in totaal twaalf studies een voor een te behandelen om welke reden wordt volstaan met een aantal opmerkingen van meer algemene strekking.

De inleiding van Nijhof komt duidelijk over. Een aantal belangrijke problemen, waarover in Nederland en ook in België vanaf het begin veelvuldig is gediscussieerd, komt aan de orde zoals de definitiestrijd, de kloof tussen een overwegend technologische benadering en een overwegend sociaal-economische benadering en de keuze tussen verschillende behoudsstrategieën. Ten aanzien van de definitiestrijd die in wezen draait om de vraag, in hoeverre men het studie- en actieterrein moet beperken (alleen de periode vanaf de industriële revolutie of ook de tijd daarvoor; alleen handel en industrie of de gehele materiële cultuur het verleden) doet hij geen uitspraak. Er wordt wel een onderscheid gemaakt tussen 'industriële archeologie' (de onderzoeksaspecten) en 'behoud van monumenten van bedrijf en techniek' (de behoudsaspecten). Het onderzoek zou zich moeten bezighouden met de 'fysieke overblijfselen van verouderde vormen van bedrijf en techniek' (17). Dat men onder bedrijf en techniek heel veel kan vatten, wordt duidelijk als men leest, dat droogmakerijen en zelfs ontginningen door Nijhof tot het studieterrein worden gerekend.

De bijdrage van ir. K. van der Pols is een goede illustratie van de hierboven gesignaleerde kloof tussen de technologen en de sociaal-economeci. Gegevens over het economisch rendement van de laat-achttiende eeuwse stoommachines, waarmee toen in Rotterdam zonder positief resultaat werd geëxperimenteerd, ontbreken geheel. Zodoende wordt de indruk gewekt, dat een afkeer van iedere technologische vernieuwing met andere woorden een conservatieve geestesgesteldheid de oorzaak was van de trage invoering van deze nieuwe vorm van technologie, maar een bewijs hiervoor ontbreekt, wat onbevredigend aandoet.

In alle studies valt het accent zeer sterk op het behoudsaspect, waarbij dan nog een duidelijke voorkeur aan de dag wordt gelegd voor het fysiek behoud. Een andere vorm van behoud namelijk door middel van documentatie wordt wel als geoorloofd erkend, maar dan toch als laatste redmiddel en bij gebrek aan beter. In dit verband mag men zich echter op het gevaar af zich onbemind te maken onder de Gideonsbende der industrieel archeologen wel eens afvragen, of de huidige conjuncturele terugslag en de toenemende noodzaak zeer kritisch te werk te gaan bij het verdelen van de niet meer zo snel groeiende overheidsuitgaven, het niet wenselijk maakt, dat behoud door middel van documentatie juist veel meer aandacht krijgt.

In de inleiding wordt reeds gesteld, dat men niet de pretentie heeft een overzicht te geven van dé industriële archeologie van Nederland. De wenselijkheid om op korte termijn iets te publiceren teneinde onder een groter publiek interesse op te wekken (10), gevoegd bij de onmogelijkheid om voor alle onderwerpen, die men graag had willen/moeten behandelen een geschikte auteur te vinden, heeft waarschijnlijk tot gevolg gehad, dat enerzijds enkele zeer belangrijke industriële sectoren zoals de mijnbouw (turf, steenkolen, klei en zand), de scheepvaart en scheepsbouw en de voedings- en genotmiddelenindustrie in de revue ontbreken, anderzijds dat wel aandacht wordt besteed aan enkele zaken die een zeer klein terrein bestrijken (bijvoorbeeld de studies van H. van Suchtelen over gietijzeren vuurtorens en van P. Houwink over watertorens) ofwel tot de randgebieden van de industriële archeologie behoren (de overigens zeer degelijke studie van de specialist op dit gebied bij uitstek,

RECENSIES

Ph. M. Bosscher over marinegebouwen). Het uitgangspunt om liever snel met iets leesbaars te komen dan eindeloos te wachten op hét overzicht van dé industriële archeologie van Nederland, geniet ons inziens de voorkeur en rechtvaardigt in zekere zin bovengenoemde lacunes.

De enige werkelijke lacune vormt een bijdrage over de stand van zaken en de methodiek van de inventarisatie van industriële monumenten. Men krijgt de indruk, dat nu al met man en macht wordt gewerkt aan behoudsacties, maar tegelijkertijd is nagenoeg iedereen het erover eens, dat zonder een vorm van inventarisatie een verantwoord beleid inzake deze materie niet van de grond kan komen. Reeds enige jaren geleden werd een inventarisatie uitgevoerd in Oost-Gelderland en Twenthe. De toen opgedane ervaringen hadden een goede basis kunnen vormen voor zo'n studie.

A. C. M. Kappelhof

Brigitte Ahlers, *Die ältere Fassung der Vita Radbodi* (Europäische Hochschulschriften, Reihe III, LV, dissertatie Tübingen; Bern-Frankfurt/M., Herbert Lang-Peter Lang, 1976, 141 blz., ISBN 3 261 01632 9).

De handschriftelijke overlevering van de oorspronkelijk in de tiende eeuw geschreven Vita Radbodi is uiterst mager. Vóór 1914 kende men slechts één, uitvoerige levensbeschrijving van bisschop Radbod van Utrecht. Deze vita is alleen in afschrift bekend in een uit 1461 daterend Passionaal uit het Catharinaklooster te Muiden (thans in Den Haag, Koninklijke Bibliotheek 70 E 21). Van deze uitvoerige levensbeschrijving is een verkorting te vinden in het Legendarium van de vijftiende-eeuwse Keulse karthuizer Herman Greven (thans in Berlijn-West, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz). Deze verkorte versie is eveneens te vinden in de in 1483 te Keulen gedrukte verzameling heiligenlevens *Historiae Plurimorum Sanctorum*, en in een uit 1514 te Egmond geschreven handschrift, dat thans in het Alkmaarse gemeentearchief bewaard wordt.

In 1914 gaf H. ter Haar een voorheen nog niet bekende versie van de levensgeschiedenis van Radbod uit¹. Hij had deze Vita Radbodi, welke ongeveer de helft korter was dan de lange versie in het Passionaal van het Catharinaklooster te Muiden, aangetroffen in een verzameling heiligenlevens, die in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag bewaard wordt (129 G 3). De herkomst van deze codex is onbekend.

De hier opgesomde versies van het leven van Radbod hangen zo nauw samen dat van verschillende redacties van één en dezelfde vita gesproken kan worden.

Ter Haar poneerde het probleem van de oudste versie, waarbij hij de door hem uitgegeven korte versie voor ouder hield dan de lange in de Muidense codex. Deze mening is sedertdien aangevallen door H. Bruch en D. A. Stracke², maar door anderen ook weer aanvaard.

Ter Haars visie kan volgens mij niet los gezien worden van de discussie rond de zogenaamde Vita Lebuini Antiqua, die in 1909 door M. J. A. Moltzer aan het licht was gebracht. Ook deze vita had een veel kortere redactie dan de tot op dat moment slechts bekende Vita Lebuini, die geschreven was door Hucbald van Saint-Amand. Moltzers conclusie dat de korte Vita Lebuini de oudste was, werd algemeen geaccepteerd. Concreter: het

1. *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch genootschap*, XXXV (1914)162-68.
2. *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, n.s. XXXVIII (1952) resp. 1-12 en 129-41.